

Ken R. Dark, *Theoretical Archaeology*,

Duckworth, London 1995. 197 stranica engleskog teksta, 48 ilustracija u tekstu, Pojmovnik, Popis literature, Kazalo

Primljeno/Received: 1998. 10. 30.
Prihvaćeno/Accepted: 1998. 11. 02

Stašo Forenbaher
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Deželićev prilaz 50
e-mail: staso.forenbaher@zg.tel.hr

Da li vam se ikad dogodilo da na iskopavanju, opazivši kako se iz zemlje pomalja mali, šiljasti predmet od kremena, uzviknete: "Gle, kakva krasna neolitička strelica!?" Koliko god zvučao banalno, taj uzvik u sebi krije barem dvije ključne teorijske pretpostavke. Prva je mogućnost povezivanja formalno-tipoloških osobina nekog predmeta s vremenom njegove izrade. Druga je načelo etnografske analogije, prema kojem njegovu funkciju izvodimo iz opažanja da pojedine izolirane skupine lovaca-skupljača još i dan danas koriste slične predmete kao šiljke za svoje projekte. Onima koji su stekli arheološko obrazovanje, prepoznavanje neolitičke strelice može se učiniti samo po sebi razumljivo, no veze između klasifikacije i kronologije, te između oblika i funkcije, tek su na prvi pogled očite i jednoznačne. Obje pretpostavke imaju duboke teorijske korijene i vrijede samo za one koji dijele zajednički teorijski pristup. U očima većine neupućenih, naš će nalaz biti samo neobičan komadić kamena.

Ateoretična arheologija ne postoji, postoje samo arheološki pristupi bez eksplicitno izrečenih teorijskih načela. Svjetska literatura preplavljena je teorijskim raspravama već četiri desetljeća, od uspona takozvane "nove" (danas već prilično stare) arheologije. Te su rasprave često opterećene zamršenim žargonom pojedinih škola i usmjerenja, osobnim sklonostima autora i žučnim polemikama, što ih čini zamornim ili čak nerazumljivim za neuvedene. Arheološke "početnice," koje obično sadrže i kratak pregled teorijskih pristupa, jedva da mogu poslužiti za uvođenje u ovu opsežnu problematiku. Udžbenici arheološke teorije namijenjeni početniku, pisani razumljivo, jednostavno i bez mistificiranja, još uvijek su velika rijetkost. Upravo takav udžbenik pokušao je napraviti Ken R. Dark, profesor na sveučilištu u Readingu (Engleska).

Prema autorovim vlastitim riječima, cilj je njegove knjige "predstaviti arheološku teoriju dodiplomskim

studentima, nestručnjacima, arheolozima-amaterima i svima koji koriste rezultate rada arheologa u okviru drugih struka." Dark definira arheološku teoriju kao konceptualni temelj za proučavanje prošlosti iz materijalnih ostataka. Nemoguće ju je kao zasebnu disciplinu izolirati od drugih oblika arheologije. Arheološka teorija i praksa moraju se uzajamno prožimati.

Nakon kratkog povijesnog uvoda slijede poglavlja "Identitet i svrha arheologije" i "Okvir arheološkog rasuđivanja" u kojima autor obrazlaže središnje mjesto teorije u sklopu cjelokupne arheološke metodologije i prakse. Zašto se bavimo arheologijom? Je li arheologija bliskija znanosti ili umjetnosti? Možemo li spoznati prošlost iz njenih materijalnih tragova, kako, i do koje mjere? Odgovori na ova pitanja izravno će ovisiti o našem teorijskom opredjeljenju. Teorija određuje polje arheološke djelatnosti i stručnjakov pristup, propisuje logiku istraživanja i utječe na jezik kojim se opisuju rezultati.

Kroz iduća četiri poglavlja Dark se okreće konkretnim pojedinostima arheološke teorije. "Klasifikacija i mjerenje vremena" dotiče različite relativne i apsolutne tehnike određivanja starosti, raspravlja suštinske probleme vezane uz njihovu primjenu pri datiranju pojedinih predmeta, slojeva ili građevina, te navodi načine unošenja reda među materijalne predmete na temelju njihovih formalnih osobina. "Arheologija društva" ukratko upoznaje čitatelja s mogućnostima rekonstrukcije društvenog i političkog ustroja kroz analizu pojedinačnih predmeta, pogrebnih običaja, građevina, naselja i naseobinskih sustava. "Arheologija gospodarstva" govori o različitim teorijskim pristupima proučavanju sustava nabavke, proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje. "Arheologija spoznaje" raspravlja mogućnost analize vjerovanja, mišljenja i percepcije na temelju arheoloških podataka - ovamo pripada arheologija religije i rituala, arheologija pojedinca, donošenja odluka i identiteta.

Konačno, posljednje poglavlje ("Objašnjenje kulturne promjene") ukratko izlaže najvažnije teorijske pristupe problemu kojeg veliki broj arheologa smatra središnjim pitanjem struke, a to je - zašto se (i kako) cjelokupna ljudska kultura mijenja kroz vrijeme.

Darkova "teorijska početnica" predstavlja upotrebljiv uvod u niz važnih arheološko-teorijskih tema, no njen autor nije niti pokušao biti iscrpan - po svoj prilici zato jer bi tada njegova knjiga svojom debljinom i cijenom odbila većinu onih kojima je namijenjena. Prema njegovu vlastitom priznanju, neke od podjednako važnih tema (na primjer, analize stila, tehnologije i urbanizma, demografske studije, kao i odnos između arheologije i javnosti) tek su letimice dotaknute. Njegova knjiga donosi pregled, a ne korpus teorije: naglasak je na upoznavanju s temeljima pojedinih teorijskih pogleda, a ne na detaljnom izlaganju složene argumentacije koju su izgradili njihovi zagovaratelji.

Dark nastoji uravnoteženo prenijeti čitatelju različite, često i suprotstavljene teorijske stavove drugih arheologa, a tek mjestimično svoje vlastite, no jasno je da sva navedena gledišta ne smatra jednako valjanim ili korisnim. Među citiranim autorima tek je manji broj arheologa koji nisu iz zemalja anglo-američkog govornog područja, no to nije posljedica piščeve pristranosti, već samo odraz činjenice da su veliku većinu arheološko-teorijskih rasprava napisali britanski ili američki pretpovijesničari. Britanci su ipak najzastupljeniji, u što se možemo uvjeriti već letimičnim pregledom podugačkog popisa literature. Najčešće citirani autor je utjecajni Britanski arheolog starije generacije, Colin Renfrew (19 radova), slijedi njegov nešto mlađi kolega s Cambridgea Ian Hodder (11 radova), dok su njihovi jednako utjecajni američki kolege Lewis Binford i Kent Flannery prisutni s 11, odnosno 6 citiranih radova.

U kojoj je mjeri Ken R. Dark dosegnuo postavljeni cilj? Gledano iz naše perspektive, iz prostora na kojem

arheološka teorija još uvijek predstavlja gotovo potpunu nepoznanicu, "Teorijska arheologija" nije lako štivo. Njen autor pretpostavlja prilično visoku razinu predznanja čitatelja, kako arheološkog, tako i iz niza drugih znanstvenih disciplina. Ono prvo neće predstavljati problem nikom tko je odslušao dvije-tri godine arheologije. Veća prepreka praćenju teksta bit će nedostatak znanja s područja antropologije, evolutivne biologije, ekologije i drugih znanstvenih disciplina iz kojih potječu mnoge ključne arheološko-teorijske zamisli. Pri tome će od određene pomoći biti pojmovnik s oko 400 pojmova (iako je i on, barem iz našeg gledišta, pretjerano štur i nepotpun), kao i kazalo pojmova, zemljopisnih i osobnih imena.

Zbog množine i raznolikosti tema, kao i zbog sažetosti opisa, "Teorijska arheologija" katkad podsjeća na mali oglasnik. Možda je to i bila autorova zamisao, da nakon što ste ukratko upoznali neko teorijsko pitanje, iscrpnija objašnjenja potražite u nekim od oko 800 radova citiranih u popisu literature. Naša je velika nevolja u tome što većinu navedenih časopisa, zbornika radova i knjiga nećete naći na policama naših knjižnica.

Konačno, treba napomenuti da Ken R. Dark ne pripada niti jednom od modernih (da ne kažem pomodnih) radikalnih teorijskih usmjerenja. Prije bi mu se moglo prigovoriti da se pretjerano identificira s ustaljenim i pomalo konzervativnim britanskim "kognitivno-procesualnim" usmjerenjem pod okriljem Colina Renfrewa. No, to u ovom slučaju ne predstavlja nedostatak - naprotiv, netko tko se tek uvodi u polje arheološke teorije lakše će slijediti izlaganje ustaljenih i dobro promišljenih tema, nego najnovije i, često, samo napola domišljene teorijske polemike.

I na kraju, pitate li se što je to "kognitivno-procesualno" teorijsko usmjerenje? Sažeti odgovor na to pitanje, kao i na mnoga slična, pronaći ćete na stranicama Darkove "Teorijske arheologije".